

Justyna Langowska

POLSKA DYPLOMACJA KULTURALNA NA BLISKIM WSCHODZIE PO 2003 R.

Bliski Wschód w polskiej polityce zagranicznej

Po I wojnie światowej Polska odzyskała niepodległość i tym samym wstąpiła na arenę stosunków międzynarodowych jako suwerenne państwo z własną polityką zagraniczną. W okresie międzywojennym kształtowała się polska polityka wobec Bliskiego Wschodu, która zakładała utrzymanie dobrych stosunków z krajami arabskimi, jednocześnie popierając ruch syjonistyczny, opowiadający się za utworzeniem państwa żydowskiego w Palestynie. Na takie stanowisko wpływał problem sporej mniejszości żydowskiej zamieszkującej Polskę, dla której powstanie nowego państwa miało umożliwić emigrację¹.

Po II wojnie światowej Polska znalazła się w bloku wschodnim jako jedno z państw socjalistycznych, a jej polityka zagraniczna była zgodna z tym, co przedstawiała polityka radziecka. Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich początkowo popierał powstanie Izraela, w czym widział możliwość stworzenia państwa socjalistycznego będącego przeciwwagą dla wpływów brytyjskich na Bliskim Wschodzie. Jednak Izrael na początku lat 50. XX w. zdecydowanie zwrócił się w stronę państw zachodnioeuropejskich i Stanów Zjednoczonych. Tym samym zmieniła się polityka ZSRR i jego państw satelickich. W 1949 r. Stalin wycofał swoje poparcie dla Izraela. W tym samym roku kierownictwo Polskiej Zjedno-

¹ H. Obeidat, *Stosunki Polski z Egiptem i Irakiem w latach 1955–1989*, Toruń 2001, s. 93.

czonej Partii Robotniczej zdecydowało o delegalizacji działalności syjonistycznej w Polsce. W 1952 r. rząd polski wydalil izraelskiego konsula pod pretekstem ingerowania w sprawy polskie. Ostateczny zwrot polityki ZSRR, a zarazem i Polski, datuje się na rok 1955, kiedy podpisano w Warszawie „transakcję czeską”. Umowa ta przewidywała sprzedaż czeskiej broni dla Egiptu, a polskie statki miały ją dostarczyć drogą morską do arabskiego sojusznika ZSRR².

Polityka zagraniczna bloku wschodniego, w tym PRL, charakteryzowała się izolowaniem Izraela, przy jednoczesnym popieraniu państw arabskich i utrzymywaniu bliskich kontaktów politycznych z takimi państwami, jak Irak, Libia, Jemeńska Republika Ludowo-Demokratyczna, Syria oraz Egipt z okresu rządów Gamala Abdel Namera, czyli państw o orientacji socjalistycznej. Ograniczone były natomiast relacje z większością konserwatywnych krajów arabskich regionu Zatoki Perskiej.

Istotna zmiana nastąpiła po transformacji ustrojowej w 1989 r. Powstała nowa polityka zagraniczna kraju, początkowo głównie skoncentrowana na obszarze Europy Zachodniej. Większe zainteresowanie państwami pozaeuropejskimi nastąpiło na początku lat 90. Polskie władze zaczęły dążyć do normalizacji stosunków z Izraelem³, przy jednoczesnym zachowaniu wypracowanych elementów współpracy z państwami arabskimi. Zaangażowanie w działania na rzecz rozstrzygnięcia regionalnych sporów i konfliktów przyczyniło się do ewolucji stosunków Polski z arabskimi państwami regionu Zatoki Perskiej. Z drugiej strony państwa te zaczęły dostrzegać rolę Polski w nowej sytuacji geopolitycznej Europy.

Za moment przełomowy dla polskiej polityki zagranicznej, a wobec Bliskiego Wschodu w szczególności, uznaje się exposé ówczesnego ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego wygłoszone 26 kwietnia 1990 r. w Sejmie, którego intencją było przekazanie wiadomości, że Polska chce nawiązywać i kontynuować relacje z państwami pozaeuropejskimi. Skubiszewski zwrócił uwagę, że Polska „przywiązuje dużą wagę do naszych stosunków ze światem arabskim”. Zapewnił kraje arabskie, że wznowienie stosunków z Izraelem nie naruszy interesów innych państw na Bliskim Wschodzie, w szczególności interesów Palestyńczyków i nie zmieni polskiego stanowiska o wspieraniu ustanowienia trwałego pokoju na Bliskim Wschodzie⁴.

Ważnym krokiem był też udział Polski w operacjach „Pustynna tarcza” i „Pustynna burza” w latach 1990–1991, ponieważ stał się on początkiem otwarcia Polski na problemy Bliskiego Wschodu. Negatywną konsekwencją zaangażowania Polski w obie operacje było ograniczenie współpracy handlowej z Irakiem ze

² *Ibidem*, s. 97–107.

³ Polska wznowiła stosunki dyplomatyczne z Izraelem w lutym 1990 r. Zob.: *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*, t. 4: *Afryka i Bliski Wschód 1918–2009*, red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka, Warszawa 2010, s. 117.

⁴ *Exposé ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego w Sejmie, 26 kwietnia 1990*, www.stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1133-expose-ministra-spraw-zagranicznych-krzysztofa-skubiszewskiego-w-sejmie-26-kwietnia-1990-r?start=2 [03.10.2014].

względem na sankcje nałożone przez Radę Bezpieczeństwa ONZ na to państwo, w wyniku którego polskie firmy i gospodarka straciły około 500 milionów dolarów⁵. Choć takie straty nastąpiły w czasie, który był kluczowy dla reformy polskiej gospodarki, to Skubiszewski podkreślił na 45. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 24 września 1990 r., że „pewne wartości krajowe i międzynarodowe nie mogą być oceniane w odniesieniu do zmierzania lub obliczenia kosztów”. Takie stanowisko zostało docenione w świecie, a w szczególności w obszarze Zatoki Perskiej⁶.

Polska dyplomacja po 1989 r. angażowała się na Bliskim Wschodzie w działania na rzecz przestrzegania praw człowieka, rozwoju demokracji, odnawiała i nawiązywała stosunki dyplomatyczne, a także rozwijała współpracę gospodarczą, m.in. poprzez udział polskich przedsiębiorstw w odbudowie gospodarki Kuwejtu, czy starania na rzecz zagwarantowania dostaw surowców energetycznych z regionu. Jednak w latach 1989–2003 relacje między Polską a omawianym regionem uległy rozluźnieniu, głównie przez skupienie się polskiej polityki zagranicznej na wejściu w struktury NATO i Unii Europejskiej⁷.

Istotna zmiana nastąpiła w latach 2003–2004, kiedy odnotowano wzrost znaczenia Bliskiego Wschodu dla polskiej polityki zagranicznej. Na taką sytuację miały wpływ trzy wydarzenia: zaangażowanie polskich wojsk w misję stabilizacyjną w Iraku, przystąpienie Polski w 2004 r. do UE, a także zmiana w postrzeganiu Polski jako jednego z państw bogatej Północy⁸.

Przystąpienie Polski do struktur UE oznaczało przyjęcie wypracowanych przez Unię mechanizmów i inicjatyw. Polska musiała nadać swojej polityce zagranicznej nowy, globalny charakter, włączyć się w pomoc rozwojową na Bliskim Wschodzie, angażować w działania na rzecz pokoju i bezpieczeństwa oraz inicjatywy demokratyzacji poszczególnych państw⁹. Członkostwo umożliwiło nie tylko wzrost aktywności politycznej, lecz także gospodarczej. Wejście Polski do UE przyczyniło się również do zacieśnienia współpracy z państwami zaliczonymi do „szerszej Europy”¹⁰ oraz państwami regionu Zatoki Perskiej, a także umożliwiło włączenie się w programy UE w każdym z tych krajów. Aktywne zaangażowanie Polski na tym polu wzmocniło jej znaczenie i stabilną pozycję nie tylko w ramach samej Unii, ale także w pozaeuropejskich państwach rozwijających się¹¹.

⁵ A. Dziśiów-Szuszczykiewicz, *Bliski Wschód – wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=972 [18.08.2012], s. 148.

⁶ *Wystąpienie K. Skubiszewskiego, Ministra Spraw Zagranicznych RP, wygłoszone na 45. Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ*, Nowy Jork, 24 września 1990, ZO PISM, 3/525, 1991/XLVII, s. 79–81.

⁷ A. Dziśiów-Szuszczykiewicz, *op. cit.*, s. 149.

⁸ *Ibidem*, s. 150.

⁹ J. Zając, *Rola Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2010, s. 34.

¹⁰ M. Krzysztofowicz, *Koncepcja „szersza Europa”*, „Biuletyn PISM” 2003, www.pism.pl/biuletyn_content/id/60 [18.08.2012].

¹¹ J. Bury, A. Kołakowska, A. Szymański, *Poland and Broader Middle East. Relations, Initiatives and Prospects for Action*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 1, Kraków 2007, s. 85.

Co więcej, przystąpienie do NATO i UE pomogło przemienić polski stosunek do państw Bliskiego Wschodu. Polska jako jeden z członków Unii zaczęła aktywnie uczestniczyć w rozwiązywaniu konfliktów regionu, a także rozwijać współpracę gospodarczą. Jednakże zmalała jej moc w ramach stosunków bilateralnych. Udział w misjach stabilizacyjnych, pokojowych czy szkoleniowych w regionie stał się wyznacznikiem pozycji Polski na arenie międzynarodowej, budując jej prestiż¹².

W dobie obecnych wydarzeń na Bliskim Wschodzie, jak i wcześniejszych protestów Arabskiej Wiosny, kiedy wśród młodych mieszkańców regionu Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, widać było chęć sprzeciwu wobec sytuacji politycznej oraz dokonania zmiany systemu, Polska ma wiele do zaoferowania. Może przekazać swoje doświadczenia związane z transformacją systemu politycznego. Sprzyja temu fakt, że Polska nigdy nie była państwem kolonialnym, a pamięć o tych dziejach jest nadal żywa wśród mieszkańców regionu. Nie bez znaczenia jest też długa historia łącząca Polskę i takie kraje bliskowschodnie, jak Turcja i Iran.

Zmiany dokonujące się w regionie Bliskiego Wschodu wymusiły przeformułowanie polityki Polski i całej UE. Sytuacja południowych sąsiadów Unii przestała być kształtowana tylko poprzez konflikt izraelsko-palestyński, gdyż na znaczeniu zyskały także przemiany społeczno-polityczne w świecie arabskim. Warto podkreślić, że te wydarzenia okazały się dla Polski korzystne. Państwo, które przeszło transformację ustrojową i obecnie jest jednym z silniejszych państw UE, objęło prezydencję w okresie, gdy taki model „transformacji z sukcesem” stał się poszukiwanym wzorem do naśladowania¹³. Należy zatem nadać nowy wymiar polskiej polityce zagranicznej wobec regionu Bliskiego Wschodu przez „kierowanie (podczas prezydencji) debatą na temat reformy polityki sąsiedztwa, bądź co najmniej aktywny w niej udział, promocję idei *European Endowment for Democracy* oraz występowanie z inicjatywami bilateralnymi w stosunku do państw, które mogą potrzebować pomocy w procesie transformacji”¹⁴.

Od lipca do grudnia 2011 r. Polska prowadziła w Radzie UE. Mimo, że najważniejsze punkty planu polskiej prezydencji dotyczyły obszarów takich, jak Partnerstwo Wschodnie i bezpieczeństwo energetyczne, sukces przewodnictwa nie zależał jedynie od prawidłowego wypełnienia zaplanowanych zadań. Kraj przewodniczący Radzie UE powinien mieć przygotowany plan działania wobec niespodziewanych sytuacji, które w owym czasie pojawiły się właśnie w regionie Bliskiego Wschodu¹⁵.

¹² P. Sasnal, *Szeroki Bliski Wschód a prezydencja Polski w Radzie UE*, „Biuletyn PISM” 2009, s. 174, www.pism.pl/biuletyny/files/20090423_554.pdf [18.08.2012].

¹³ MSZ, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016*, Warszawa 2012, s. 20, www.msz.gov.pl/files/docs/komunikaty/pr%20pol.pdf [11.09.2012].

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ P. Sasnal, *op. cit.*, s. 175.

Władze spostrzegły walory, jakie posiada Polska i w marcu 2011 do Tunezji wysłano grupę zadaniową z MSZ, która wstępnie rozpoznała możliwości podzielenia się polskimi doświadczeniami demokratycznymi, a pod koniec kwietnia kolejnej delegacji rządowej towarzyszył Lech Wałęsa. Do Tunezji udał się także marszałek Senatu Bogdan Borusewicz, a w połowie czerwca minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski, który przebywał zarówno w Tunezji, jak i w Egipcie. Przy okazji tej wizyty zawarto z Egiptem umowę o współpracy w dziedzinie turystyki, której głównym zadaniem było wysłanie sygnału do polskiego społeczeństwa, że podróżowanie do tego kraju jest bezpieczne¹⁶. Minister spraw zagranicznych RP był także pierwszym politykiem tej rangi, który spotkał się z powstańcami libijskimi w ich nieoficjalnej stolicy Benghazi. Podczas kilkugodzinnej wizyty Radosław Sikorski spotkał się z przewodniczącym Przejściowej Rady Narodowej Mustafą Abdul Dżalilem¹⁷. To właśnie perspektywa objęcia przez Polskę prezydencji w Radzie UE w następnych miesiącach z pewnością przyczyniła się do wyboru Sikorskiego jako przedstawiciela UE. Reprezentowanie Europy przez Sikorskiego dało też Polsce możliwość rozwoju stosunków bilateralnych w regionie. Kolejne lata także przyniosły wizyty polskich polityków w Arabii Saudyjskiej, ZEA, Iraku, Libanie.

Obecność Polski w UE i rosnąca rola na arenie międzynarodowej sprzyjają budowaniu wizerunku w regionie Bliskiego Wschodu. Promocja Polski przez kulturę, zwłaszcza doświadczeń transformacji ustroju oraz pokazanie, jak z sukcesem można zmienić kraj w ciągu 25 lat jest interesującym przykładem dla społeczeństw bliskowschodnich.

Pojęcie dyplomacji kulturalnej

Kultura jest istotnym obszarem polityki zagranicznej państwa, staje się obok bezpieczeństwa i gospodarki jej trzecim filarem. Służy promowaniu wiedzy o kraju i jego osiągnięciach, co może być ważnym elementem polityki zagranicznej w sytuacji, kiedy nie istnieje np. silna narodowa marka przemysłowa (Coca-Cola, Ikea, Nokia) czy oferta turystyczna. Działania realizujące cele polityki kulturalnej przejawiają się we współpracy naukowej, polityce informacyjnej, polityce narodowościowej. Kultura może stanowić narzędzie oddziaływania międzynarodowego państwa, dążącego do promocji kultury i działania w celu zdobycia wpływów i podniesienia pozycji państwa, lecz także wymiany idei czy postaw dla wzajemnego rozumienia się społeczeństw i różnych kultur¹⁸.

¹⁶ Biuro Rzecznika Prasowego MSZ, *Wizyta Ministra Spraw Zagranicznych w Egipcie oraz Tunezji*, 16.06.2011, www.msz.gov.pl/Wizyta,Ministra,Spraw,Zagranicznych,w,Egipcie,oraz,Tunezji,43681.html [20.08.2012].

¹⁷ Radosław Sikorski jako pierwszy europejski minister spraw zagranicznych odwiedził powstańców libijskich, www.radeksikorski.pl/aktualnosci/radoslaw-sikorski-jako-pierwszy-europejski-minister-spraw-zagranicznych-odwiedzil-powstancow-libijskich-2 [20.08.2012].

¹⁸ *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2004, s. 91.

Ważnymi terminami, przez niektórych badaczy utożsamianymi i stosowanymi zamiennie, a przez innych traktowanymi oddzielnie są zagraniczna polityka kulturalna oraz dyplomacja kulturalna. Anthony Haigh uznaje te pojęcia za synonimy i są to dla niego poczynania rządów w sferze międzynarodowych stosunków kulturalnych, które tradycyjnie pozostawały domeną inicjatywy prywatnej¹⁹. Jednak dla tego autora, dyplomacja kulturalna nie jest tożsama z międzynarodowymi stosunkami kulturalnymi, gdyż ta pierwsza jest domeną wyłącznie państw, podczas gdy drugie odnoszą się także do uczestników niepaństwowych.

Podobne podejście, także synonimicznie traktujące powyższe pojęcia, reprezentuje Kazimierz Krzysztofek definiując:

[...] dyplomacja kulturalna od swego zarania zasadzała się na jednostronności oddziaływania państw, wręczając kulturę w służbę ich polityki zagranicznej, czyniąc z niej instrument uzupełniający trzy inne narzędzia funkcji zewnętrznej państw: klasyczną dyplomację, siłę militarną i potencjał ekonomiczny²⁰.

Pojęcia rozgranicza Grażyna Michałowska twierdząc, że

[...] tak, jak dyplomacja jest środkiem realizacji polityki zagranicznej, tak dyplomacja kulturalna stanowić może jedynie fragment całości zagranicznej polityki kulturalnej, służąc jej większej skuteczności i racjonalizacji²¹.

Oddzielne traktowanie tych pojęć wydaje się bardziej właściwe i tak będzie stosowane w niniejszym artykule. Dyplomacja i polityka zagraniczna są ze sobą ściśle związane. Dyplomacja nie może być prowadzona poza założeniami polityki zagranicznej, jednak można wskazać takie działania państw służące celom zagranicznej polityki kulturalnej, które nie mają dyplomatycznego charakteru. Wiele miejsca w literaturze dotyczącej tego tematu poświęca się też relacji, jaka zachodzi między dyplomacją publiczną a dyplomacją kulturalną. By móc scharakteryzować relacje między tymi pojęciami należy je zdefiniować.

Termin dyplomacja publiczna został użyty po raz pierwszy w 1965 r. przez Deana Edmunda Guillaona, który twierdził, że związana jest ona z wpływem jaki mają stanowiska społeczne na formułowanie i wdrażanie polityki zagranicznej. Dyplomacja publiczna miała zajmować się tymi aspektami stosunków międzynarodowych, które pozostają poza ramami tradycyjnej dyplomacji, jak wpływanie na opinię publiczną za granicą, wzajemne wpływy grup prywatnych i grup nacisku na jeden z krajów, raportowanie o wydarzeniach za granicą i ich wpływie na politykę, komunikowanie pomiędzy dyplomatami, korespondentami zagranicznymi oraz na

¹⁹ A. Haigh, *Co to jest dyplomacja kulturalna?*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, red. C. Lewandowski, Wrocław 2001, s. 7–8.

²⁰ K. Krzysztofek, *Formy i kierunki dyplomacji kulturalnej Zachodu*, „Sprawy Międzynarodowe” 1980, nr 7–8, s. 159.

²¹ G. Michałowska, *Zmienność i instytucjonalizacja międzynarodowych stosunków kulturalnych*, Warszawa 1991, s. 95.

sam proces komunikacji międzykulturowej. Centralną, główną cechą dyplomacji publicznej, jest ponadnarodowy przepływ idei i pomysłów²².

Beata Ocieпка rozważa dyplomację publiczną w kontekście wizerunku. Dla autorki celem dyplomacji publicznej jest stworzenie lub wzmocnienie pozytywnego wizerunku danego podmiotu na scenie międzynarodowej poprzez wpływanie na opinię publiczną, wspieranie pozytywnego nastawienia wobec podmiotu, co ma służyć ułatwieniu osiągania celów na polu polityki zagranicznej²³.

Przechodząc do zdefiniowania dyplomacji kulturalnej, należy rozpocząć od Milтона Cummingsa, dla którego jest to „wymiana idei, informacji, sztuki i innych aspektów kultury między narodami i ich członkami, aby wspierać wzajemne zrozumienie”²⁴. Definicja ta nie opiera się tylko na promowaniu kulturalnych wytworów, lecz pokazuje poprzez cel, jakim jest wzajemne zrozumienie, potrzebę dialogu międzykulturowego, kształtowania postaw i umiejętności komunikacji.

Dla Anthony’ego Haigha pojęcie dyplomacji kulturalnej ma korzenie w stosunkach kulturalnych i są to „działania podejmowane przez państwa w sferze międzynarodowych stosunków kulturalnych”²⁵.

Gyorgy Szondi także odnosi się do stosunków kulturalnych, a za cel dyplomacji kulturalnej uważa zagwarantowanie rozumienia się i współpracy między społeczeństwami państw dla wzajemnych korzyści. Podkreśla także, że dyplomacja kulturalna zawsze była jednym z filarów polityki zagranicznej w wielu krajach Europy Centralnej. Jest ściśle związana z rządem danego państwa i osiąganiem wyznaczonych przez niego celów polityki zagranicznej. Głównym zadaniem jest zapoznanie zagranicznych odbiorców z krajem, jego mieszkańcami, kulturą, językiem i stworzenie pozytywnego wizerunku tego państwa poprzez kulturę. W odróżnieniu od stosunków kulturalnych dyplomacja jest działaniem jednostronnym. Szondi opisuje dyplomację kulturalną z punktu widzenia public relations. Dla autora nie jest to część dyplomacji publicznej, ale element „panteonu zarządzania reputacją” i równocześnie tworzenie marki państwa, marki postrzegania, jak i samej dyplomacji publicznej²⁶.

Dyplomacją kulturalną może być także dialog międzykulturowy, prowadzony przez organy państwowe i pozapaństwowe dla realizacji celów polityki zagranicznej, jednak w takim ujęciu nie jest to tylko działanie jednostronne. Współczesnym trendem np. w realizacji polityki UE jest współpraca z instytucjami pozarządowymi w celu prowadzenia dialogu międzykulturowego, który sięga głę-

²² *What is Public Diplomacy*, www.publicdiplomacy.org/1.htm [13.04.2012].

²³ B. Ocieпка, *Public diplomacy*, [w:] *The International Encyclopedia of Communication*, red. W. Donsbach, Blackwell Publishing 2008, www.communicationencyclopedia.com/public/toc-node?id=g9781405131995_chunk_g978140513199521_ss119-1 [22.04.2012].

²⁴ M. Cummings, *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Washington 2003, s. 1.

²⁵ A. Haigh, *op. cit.*, s. 94–95.

²⁶ G. Szondi, *Filary zarządzania reputacją. Dyplomacja publiczna w Europie Wschodniej z perspektywy public relations*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, red. B. Ocieпка, Wrocław 2008, s. 72, 75.

biej w społeczeństwo, poza kręgi skupione przy ambasadach i nie ma tak wyraźnej konotacji politycznej. Jego celem jest wymiana idei, „poznanie się kultur”, ich przedstawicieli dla lepszego wzajemnego zrozumienia.

Maurits Berger, komentując relacje między krajami arabskimi a Zachodem, podkreślił rolę kultury w stosunkach międzynarodowych. Dla tego autora dyplomacja publiczna jest jednowymiarowa i nacisk kładzie na politykę, natomiast dyplomacja kulturalna jest wielowymiarowa i skupia się na wzajemnym rozumieniu. Zatem nie może być postrzegana jako promocja kultury danego kraju, skoro nacisk jest na wzajemny interes, który jest warunkiem efektywnych działań²⁷.

W Polsce termin dyplomacja kulturalna używany jest od niedawna. Wcześniej określano pojęcie mianem polityki kulturalnej państwa czy promocji polskiej kultury lub promocji Polski przez kulturę. Podobnych pojęć użyto w dokumencie *Zagraniczna polityka kulturalna Polski i jej priorytety na lata 2001–2003*, przygotowanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w którym można przeczytać, że:

[...] głównym celem krajowej polityki kulturalnej jest prezentacja polskiej kultury, naszych osiągnięć naukowych wraz z późniejszym, pośrednim celem projektowania bardziej obiektywnego obrazu Polski dla coraz szerszej grupy odbiorców zagranicznych, co jest szczególnie istotne w świetle wysiłków dla przystąpienia do Unii Europejskiej²⁸.

Pod koniec lat 90. rozumienie dyplomacji kulturalnej przez służbę zagraniczną uległo ewolucji. W 1998 r. na posiedzeniu sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu, podsekretarz stanu Radosław Sikorski definiował dyplomację kulturalną jako „promocję państwa polskiego przez kulturę i naukę, prowadzoną przez polskie placówki zagraniczne”²⁹, a pełnomocnik ministra spraw zagranicznych do spraw promocji kultury polskiej za granicą Rafał Wiśniewski odniósł to pojęcie:

[...] do metody osiągania celów polityki zagranicznej, środkami związanymi z kulturą oraz do tych instytucji (Instytuty Polskie, attachaty kulturalno-naukowe) oraz działań polskiej służby zagranicznej, które służą temu celowi. Dodał, że dyplomacja kulturalna z jednej strony służy potrzebom normalnego dialogu między społeczeństwami, z drugiej strony jest szczególnym instrumentem realizacji polityki zagranicznej państwa³⁰.

²⁷ M. Berger, *Introduction*, [w:] *Bridge the Gap or Mind the Gap? Culture in Western-Arab Relations*, red. M. Berger, E. van der Plas, C. Schneider, C. Huygens, N. Akrimi, The Hague 2008, s. 3–4, www.clingendael.nl/publications/2008/20080100_cdsp_paper_berger.pdf [15.09.2012].

²⁸ *Zagraniczna polityka kulturalna Polski i jej priorytety na lata 2001–2003*, „Przegląd Rzeczny” 2001, nr 9, s. 65–67, www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/_i/dokumenty/PR0109.pdf [02.05.2012].

²⁹ A. Umińska-Woroniecka, *Od promocji stosunków kulturalnych i naukowych do dyplomacji kulturalnej w działaniach polskiej służby zagranicznej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2010, nr 5–6, s. 50.

³⁰ R. Wiśniewski, *Ku polskiemu modelowi dyplomacji kulturalnej*, „Rocznik Polskiej Dyplomacji Kulturalnej” 1999, s. 8.

Kazimierz Michał Ujazdowski, minister kultury w latach 2000–2001 oraz 2005–2007, powiedział, że dyplomacja kulturalna jest trzecim elementem polityki zagranicznej, realizującym interesy państwa za pomocą narodowych osiągnięć kulturalnych i intelektualnych. Wynika z tego, że powinna także obejmować promocję polskich osiągnięć politycznych i ekonomicznych. Podkreślał, że kontakty kulturalne torują drogę innym formom współpracy. Co więcej, często kiedy ścisła współpraca polityczna nie jest możliwa, kontakty kulturalne są podstawowym narzędziem kształtowania stosunków międzynarodowych³¹.

Podsumowując, wyróżnić można dwa podejścia do dyplomacji kulturalnej. Z jednej strony definiowana jest ona jako miękka siła w stosunkach międzynarodowych. Tutaj dyplomacja kulturalna jest formą komunikowania międzynarodowego, definiowana jako promocja kraju przez kulturę – idee, historię, sztukę, system wartości i tradycję. Jej celem jest budowanie porozumienia między narodami, a jej działanie jest wielostronne i nie przebiega tylko na linii od państwa do odbiorcy, natomiast przebiega też między samymi przedstawicielami kultur. Z drugiej strony dyplomacja kulturalna jest jednym z filarów polityki zagranicznej państwa, związana jest ściśle z rządem kraju i z osiąganiem celów jego polityki zagranicznej³².

Joseph Nye jest twórcą terminu *soft power*, definiowanego jako możliwość uzyskania założonego celu przez przyswojenie czy przyciąganie. Inaczej jest to możliwość komunikacji, przekazywania za pośrednictwem kultury wartości i idei w przeciwieństwie do *hard power*, która używa środków militarnych. Nye twierdzi także, że jest to możliwość osiągnięcia tego, co jest pożądane, a nie sama atrakcyjność, przymus czy pieniądze. Jest to rezultat atrakcyjności danej kultury, idei politycznych i istoty polityki danego kraju³³. Wiele państw stosujących dyplomację kulturalną przypisuje jej wiele długofalowych skutków. Tak zwane *soft power*, którego kultura jest oczywistym źródłem, opiera się na „zdolności kształtowania preferencji innych. Jest to siła uwodzenia i przyciągania”³⁴.

Podobnie uważa Philip Taylor zakładając, że dyplomacja publiczna jest podstawowym instrumentem *soft power* wspomagającym politykę zagraniczną. Co więcej, *soft power* w dzisiejszych czasach może zastępować tradycyjne formy siły (środki militarne czy sankcje ekonomiczne) ponieważ współcześnie preferowane jest osiąganie celów i zaufania poprzez metody pokojowe. Taylor rozróżnia także kluczowe elementy *soft power* na długookresowe (wymiany kulturalne i naukowe, stworzenie wzajemnego zaufania) i krótkoterminowe (rozpowszechnianie informacji w mediach)³⁵. Warto przytoczyć europejski model *soft power*, według Marka Leonarda:

³¹ K. Ujazdowski, *Program jest, potrzebne środki*, „Rzeczpospolita”, 22.07.2000, www.archiwum.rp.pl/artykul/288331_Program_jest_-_potrzebne_srodki.html (28.04.2012).

³² A. Umińska-Woroniecka, *op. cit.*, s. 51–52.

³³ J. Nye, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Warszawa 2007, s. 11.

³⁴ *Ibidem*, s. 17.

³⁵ P. Taylor, *The Routledge Handbook of Public Diplomacy*, New York 2009, s. 13–14.

Samotne supermocarstwo może przekupywać, zmuszać i narzucać swą siłę prawie wszędzie na świecie. Ale gdy odwraca się plecami, jego siła słabnie. Tymczasem siła UE jest szeroka i głęboka – gdy jakiś kraj zostaje wessany do jej sfery wpływów, zmienia się na zawsze. USA zmieniły reżim w Afganistanie. Europa zmienia jednak całe polskie społeczeństwo – od polityki ekonomicznej i praw własności po traktowanie mniejszości i to, co podaje się na stołach. Europa nie zmienia krajów, grożąc im inwazją. Największą groźbą dla takiego kraju jest to, że Europa nie będzie chciała mieć z nim do czynienia³⁶.

W zamian za pomoc i dostęp do europejskiego rynku Unia jest w stanie kształtować preferencje państw, tak by reformowały się według jej wzoru. Mark Leonard policzył, że państw należących do tak zwanej „eurosfer” jest aż sto dzie więć. Na liście znajdują się także Zimbabwe czy Arabia Saudyjska, państwa odległe kulturowo od Europy. Niepodważalne jest jednak to, że Unia Europejska nie używając siły militarnej, zmienia państwa, leżące w jej bezpośrednim sąsiedztwie, i te bardziej odległe geograficznie i kulturowo³⁷.

Dyplomacja kulturalna w polskiej polityce zagranicznej

Z perspektywy historycznej dyplomacja kulturalna przechodziła różne etapy. Swój złoty okres przechodziła za czasów zimnej wojny, kiedy ścierały się dwie ideologie, często próbujące przeciągać innych na swoją stronę właśnie poprzez kulturę. Po tym okresie oficjalne przesłanie wielu państw mówiło raczej o stosunkach kulturalnych. Obecnie wielkie znaczenie przypisuje się dialogowi międzykulturowemu, który prowadzony poprzez instytucje rządowe i pozarządowe, można uznać za nowy wymiar zagranicznej polityki kulturalnej, nie tyle przedstawiający kulturę danego państwa, ile tłumaczący i zapoznający z tą kulturą.

Podobnie zmienne było podejście do dyplomacji kulturalnej władz w Polsce, jednak po 1989 r. stopniowo wzrasta przypisywana jej waga. Lata 90. dla promocji kultury były okresem przemian i poszukiwań. W sferze ekonomii dokonano skoku od realnego socjalizmu do gospodarki wolnorynkowej. Polska promocja kulturalna szła wolniejszym tempem. Spowodowane to było tym, że jej kształt uzależniony był od zmian geopolitycznych i strukturalnych, ale również od tego, że sama kultura podlegała wolniejszemu procesowi zmian niż jej otoczenie³⁸.

Po 1989 r. w Polsce zaszło wiele zmian także w dziedzinie polityki zagranicznej. Istotną kwestią działalności polskiej służby zagranicznej stała się akcesja Polski do Unii Europejskiej. W związku z tym pojawiła się potrzeba kształtowania wizerunku RP na arenie międzynarodowej. Dostrzeżono potencjał kreowania

³⁶ M. Leonard, *Why Europe will Run 21st Century*, „Foreign Affairs”, May–June 2005, www.foreignaffairs.com/articles/60708/stanley-hoffmann/why-europe-will-run-the-21st-century [25.04.2012].

³⁷ D. Pszczółkowska, *XXI wiek należy do Europy*, „Gazeta Wyborcza”, 20.07.2005, www.wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,2830438.html [28.04.2012].

³⁸ MK, *Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013*, Warszawa 2004, s. 10, www.bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury.pdf [17.09.2012].

pozytywnego obrazu Polski i Polaków, prowadzący do osiągnięcia konkretnych celów polityki zagranicznej. Promocja państwa stała się jednym z celów polityki zagranicznej, a instrumentem używanym do jego osiągnięcia była prezentacja dorobku polskiej kultury, sztuki i nauki. Pod koniec lat 90. w dokumentach polskiej służby zagranicznej po raz pierwszy pojawił się termin dyplomacja kulturalna. Całość działań, zmierzających do zbudowania nowego modelu promocji Polski poprzez kulturę, określano mianem reformy dyplomacji kulturalnej³⁹.

Zespół ówczesnego Departamentu Dyplomacji Kulturalnej MSZ podjął się realizacji zmian w sferze promocji Polski. Podjęto się reorganizacji sieci dyplomacji kulturalnej, zmieniając „wcześniejszą, zazwyczaj jeszcze PRL-owską koncepcję instytutów jako domów kultury, zapraszających na gros swoich programów do własnej siedziby”⁴⁰. W 1998 r. ówczesny podsekretarz stanu w MSZ Radosław Sikorski mówił:

Stan promocji kultury i nauki nie zadowala nas jako resortu. Uważamy, że w ciągu lat 90. nie zmieniliśmy tych mechanizmów na tyle, na ile zmieniły się warunki, w jakich odbywa się ta promocja. Odziedziczyliśmy pewną infrastrukturę po tzw. okresie minionym, która nie odpowiada już priorytetom naszej polityki zagranicznej, w tym polityki kulturalnej⁴¹.

Rafał Wiśniewski, główny konstruktor reformy zaznaczył, że:

[...] sednem zmian jest dokończenie procesu odejścia od koncepcji PRL-owskich domów polskich, co zaczęliśmy już w 1998 r. Dawniej instytuty kultury miały budować na Zachodzie przyjazne kręgi wśród niechętniej komunistycznemu rządowi Polonii. Tymczasem w dyplomacji kulturalnej chodzi o dotarcie do miejscowych elit⁴².

Reforma instytucji dyplomacji kulturalnej polegała na ich wyjściu „poza mury” placówek, przekształcono je w tzw. biura promocyjno-impresaryjne. Skupiono się na szerszej współpracy z lokalnymi partnerami, co uznano za istotę dyplomacji kulturalnej. Założeniem było dotarcie do jak najszerszego grona mieszkańców państwa przyjmującego. Dążono do współfinansowania konkretnych przedsięwzięć przez stronę polską i miejscową. Jednak wprowadzenie jednolitej formuły organizacyjnej (niewielka siedziba, rezygnacja z biblioteki, kursów języka polskiego) nie było dobrym rozwiązaniem we wszystkich miejscach, gdzie znajdowały się Instytuty Polskie, ponieważ niektóre z nich, jak np. w Rzymie i Budapeszcie, posiadały już silnie wyrobioną markę. Ważnym celem było zwiększenie liczby placówek działających jako Instytuty Polskie. Sieć została powiększona o placówki na innych kontynentach: Azja, Afryka, Ameryka Południowa⁴³.

³⁹ A. Umińska-Woroniecka, *op. cit.*, s. 47–48.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 61.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² J. Dekarczew, *Instytuty Polskie idą w obce miasta*, „Gazeta Wyborcza”, 06.06.2008, www.wyborcza.pl/1,75475,5283379,Instytuty_Polskie_ida_w_obce_miasta.html [24.11.2014].

⁴³ A. Umińska-Woroniecka, *op. cit.*, s. 61–64.

Ukształtowany po 1989 r. polski model dyplomacji kulturalnej opierał się na strukturze tworzonej przez placówki dyplomatyczne, w tym Instytuty Polskie i attachaty kulturalno-naukowe Ministerstwa Spraw Zagranicznych, jak również instytucje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Udoskonalenie międzyresortowej współpracy w dziedzinie promocji Polski przez kulturę zostało powierzone powołanemu w 2000 roku Instytutowi Adama Mickiewicza mieszczącemu się w Warszawie. W latach 2000–2004 pojawiły się nowe instytucje i instytuty branżowe (między innymi Międzynarodowe Centrum Kultury, Instytut Teatralny, Państwowy Instytut Sztuki Filmowej, Instytut Książki), których celem było wzmocnienie promocji w poszczególnych dziedzinach kultury⁴⁴.

Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013 przedstawiła kilka etapów budowania polskiej polityki kulturalnej po 1989 r. Lata 1989–1998 to był okres stagnacji, charakteryzujący się brakiem reform w kulturze, brakiem zmian instytucjonalnych w tym obszarze oraz brakiem strategii polityki kulturalnej Polski. Polityka (walka o władzę) i gospodarka (prywatyzacja) były wówczas priorytetami władz państwowych. Jeśli nawet dostrzegano potrzebę zmian w sferze kultury, to odsuwano je na dalszy plan.

Kolejny okres, lata 1998–2000, związany był z przyśpieszonymi poszukiwaniami rozwiązań w dziedzinie polityki kulturalnej w związku z dążeniem Polski do członkostwa w strukturach europejskich. W 1998 r. przedstawiono założenia i kierunki działań Ministerstwa Kultury i Sztuki, m.in. kwestię promocji zagranicznej polskiej kultury. W tym czasie Polska potrzebowała zmiany niekorzystnego wizerunku lub w ogóle jego budowy. Uznano że, do zmiany wizerunku może być wykorzystana promocja polskiej kultury. Co więcej, także warunki integracji wymagały zmiany w kwestii zarządzania kulturą.

Intensyfikacja promocji polskiej kultury związana z akcesją do UE przypadała na lata 2000–2004. W tym czasie powstały strategie promocji Polski, oparte na współpracy resortów, wzrosła liczba prezentacji kulturalnych za granicą, Polska implementowała program *Kultura 2000*, a Kraków zdobył tytuł Europejskiej Stolicy Kultury. W strategii na lata 2004–2007 pojawiło się już wyraźne myślenie o kulturze w wymiarze ekonomicznym i europejskim. Wskazywano też na możliwość promocji, jaką dawało uczestnictwo w funduszach europejskich.

W 2005 r. nastąpiła zmiana prowadząca do świadomego zarządzania i wspierania kultury oraz promocji państwa. Zmieniona została nazwa Ministerstwa Kultury na Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Resort przedstawił też dokument pt. *Polityka wsparcia w dziedzinie kultury i dziedzictwa narodowego*, na podstawie którego, opracowano listę priorytetów zawartą w *Narodowym Programie Operacyjnym Kultury* z 2006 r., gdzie wymieniona została zagraniczna strategia kulturalna.

⁴⁴ MKiDN, *Od wymiany kulturalnej do nowej inteligentnej siły. Promocja Polski przez kulturę*, red. P. Potoczyn, Warszawa 2009, s. 17.

Jej głównymi założeniami były: budowanie pozytywnego wizerunku Polski i jej promocja za granicą przez prezentację kultury, promocja polskich artystów i ich osiągnięć, realizacja międzynarodowej współpracy⁴⁵.

Część działań promujących Polskę, także z zakresu dyplomacji kulturalnej oparta jest na umowach o współpracy kulturalnej zawartych pomiędzy poszczególnymi państwami. Polska zawarła około dziewięćdziesięciu takich umów, z prawie większością państw europejskich oraz z wieloma państwami spoza Europy będącymi ważnymi partnerami. Podpisywane także są programy wykonawcze będące instrumentem realizacji tych umów. Większość umów dotyczy współpracy między instytucjami kultury oraz placówkami naukowymi, wymiany wystaw, publikacji, artystów czy rozwoju kontaktów między młodzieżą kraju. W oparciu o programy wykonawcze Polska organizuje za granicą prezentacje kultury np. Dni Polskie, a druga strona przygotowuje takie projekty w Polsce⁴⁶.

Dyplomacja kulturalna wykorzystuje następujące instrumenty promocji kraju, jak: promocja w Internecie, public relations i polityka informacyjna, promocja bezpośrednia, czyli kontakty z przedstawicielami środowisk mających wpływ na kształtowanie opinii o Polsce, oraz reklama w mediach, w tym także sprostowania błędnych informacji⁴⁷.

Projekty realizowane w ramach dyplomacji kulturalnej mają za zadanie promować Polskę i zaprezentować zagranicznym odbiorcom jej kulturę. Niektóre działania nie odnoszą się ściśle tylko do promocji kultury, ale zarazem promują gospodarkę czy turystykę, łącząc różne aspekty wymagające promocji. Działania polskiej dyplomacji kulturalnej można podzielić na:

- międzyresortowe, wielotematyczne projekty promocyjne pod nazwą Roku Polskiego czy Dni lub Sezonu Polskiego,
- portale informacyjne promujące Polskę,
- wydawnictwa prezentujące polską kulturę, naukę i historię,
- wizyty studyjne przedstawicieli rządowych, pozarządowych, dziennikarzy itp.,
- wydarzenia organizowane przez polskie placówki dyplomatyczne, w tym przez Instytuty Polskie, Instytut Adama Mickiewicza,
- współpraca naukowa i wymiana stypendialna,
- kooperacje międzynarodowe i wspólne przedsięwzięcia⁴⁸.

IAM tworzy i aktualizuje zintegrowany system informacji o kulturze polskiej oraz rozpowszechnia te informacje w Internecie w kilku językach. Jego zadaniem jest przygotowywanie i gromadzenie materiałów informacyjnych i promocyjnych, jak wielojęzyczne wydawnictwa, ilustracje, nagrania, filmy, programy literackie,

⁴⁵ *Ibidem*, s. 10–16.

⁴⁶ M. Mickiewicz, *Polska dyplomacja kulturalna*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, red. B. Ociepa, Wrocław 2008, s. 123–124.

⁴⁷ Dziennik Urzędowy MSZ, *Podstawowe zadania dla placówek zagranicznych w dziedzinie promocji Polski na rok 2006*, 10 kwietnia 2006.

⁴⁸ M. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 125–126.

projekty wystawiennicze itp. Materiały te udostępnia osobom i instytucjom, także polskim placówkom zagranicznym. IAM organizuje też wizyty studyjne dla zagranicznych gości – własnych i MSZ czy MKiDN⁴⁹. IAM określa swoją misję jako:

[...] uwiarygodnienie Polski, jako niezastąpionego ogniwa międzynarodowego obiegu idei, wartości i dóbr kultury najwyższej próby a za cel wyznacza sobie wzrost wartości marki Polska oraz zwiększenie skuteczności i efektywności komunikacji brandu Polska w wymiarze kultury⁵⁰.

W latach 2001–2010 Instytut Adama Mickiewicza zrealizował projekty promocyjne w 26 krajach, m.in. w Wielkiej Brytanii, Rosji, Izraelu, krajach Beneluksu, Hiszpanii, Austrii, Szwecji, Francji, Niemczech, na Ukrainie, Litwie, a także w Algierii, Maroku, Indiach i w Chinach. W ramach dotychczas zrealizowanych projektów IAM zaprezentował ponad 3000 wydarzeń kulturalnych, które obejrzało osiemnaście milionów widzów na trzech kontynentach. W 2011 r. Instytut Adama Mickiewicza zrealizował program kulturalny w związku z polskim przewodnictwem w Radzie Unii Europejskiej. Projekt obejmował 10 stolic: Brukselę, Paryż, Londyn, Berlin i Madryt, a poza Unią Europejską Moskwę, Kijów, Mińsk, Pekin i Tokio. Do sukcesu IAM zaliczyć można także przygotowanie portalu w pięciu wersjach językowych dostępnego pod adresem www.cultura.pl⁵¹. Działalność polskich placówek dyplomatycznych, zarówno attachatów kulturalnych, jak i Instytutów Polskich, opiera się na organizacji wydarzeń promocyjnych, w tym sezonów i dni polskich, wizyt studyjnych oraz rozpowszechnianiu wydawnictw promocyjnych. Placówki działają na zlecenie MSZ oraz z własnej inicjatywy. Koncerty, wystaw, projekcje filmów, spotkania literackie i naukowe mają na celu przybliżenie obywatelom państw przyjmujących polską kulturę⁵². Pierwszym tego typu przedsięwzięciem były *Europalia*, później pojawiły się projekty o nazwie Rok Polski lub Sezon Polski. Nieprzypadkowy jest wybór krajów, w których organizowane są takie wydarzenia. Dwukrotnie do zorganizowania takich imprez wykorzystano zaproszenia na odbywające się cykliczne festiwale *Europalia* i *Saisons Culturelles* w Belgii i Francji. Oczywistym wydaje się wybór najbliższych sąsiadów, jak Niemcy, Ukraina i Rosja, jako krajów, w których istotne jest wykreowanie pozytywnego obrazu Polski. Szwecję i Austrię wybrano ze względu na niski poziom wiedzy na temat Polski i negatywne nastawienie obywateli tych państw do przystąpienia Polski do UE⁵³.

Podsumowując, z jednej strony zmiany w polskiej dyplomacji kulturalnej były uwarunkowane nowymi możliwościami, jakie daje członkostwo w UE, w tym nowe perspektywy promocji oraz nowe rynki dla aktywności kulturalnej. Z drugiej strony zmiany wynikają też z postępujących przemian w rozumieniu funkcji i znaczenia kultury⁵⁴.

⁴⁹ *O Instytucie*, www.iam.pl/pl/o-nas/o-instytucie.html [03.05.2012].

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² M. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 136–137.

⁵³ *Ibidem*, s. 127.

⁵⁴ *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, red. R. Zenderowski, K. Cebul, M. Krycki, Warszawa 2010, s. 389–390.

Polska dyplomacja kulturalnej na Bliskim Wschodzie po 2003 r.

Poniżej przedstawione zostaną działania polskiej dyplomacji kulturalnej prowadzonej przez różne jednostki i w różnej formie, które odbywają się na terenie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej.

Strategie narodowe wobec Bliskiego Wschodu

Podstawą prowadzenia dyplomacji kulturalnej są strategie i kierunki działań przygotowywane przez polskie ministerstwa i instytucje rządowe. Powstało kilka dokumentów związanych z prezentacją polskiej kultury na świecie, jak i promowaniu Polski przez kulturę, określających cele i priorytety polityki kulturalnej Polski oraz mających być podstawą do wytworzenia strategii⁵⁵.

W 2004 r. stworzono mechanizmy budowy stosunków Polski państwami rozwijającymi się, w tym leżącymi w regionie Bliskiego Wschodu. Rada Ministrów przyjęła *Strategię RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się*⁵⁶. Dokument ten formułuje polską strategię polityki zagranicznej, między innymi na Bliskim Wschodzie i wskazuje państwa priorytetowe oraz państwa ważne dla Polski. Jednym z narzędzi potrzebnych do realizacji tych założeń są oczywiście stosunki dyplomatyczne z poszczególnymi państwami. Strategia zakłada, że polityka Polski na obszarach pozaeuropejskich musi być formułowana przy świadomości ograniczonego zasobu sił i środków Polski, w odniesieniu do realistycznie ocenianych możliwości naszego kraju. Jednym z zadań wyznaczonych w owej Strategii jest obecność polskiej dyplomacji w krajach rozwijających się i to zarówno poprzez sieć placówek dyplomatycznych, jak i działalność promocyjną, kulturalną i edukacyjną dotyczącą naszego kraju. Według Strategii, jednym z ważniejszych celów dla polskiej polityki zagranicznej jest rozbudowanie bazy traktatowo-prawnej⁵⁷.

Strategia w regionie Bliskiego Wschodu do państw priorytetowych dla polskiej polityki zagranicznej zalicza Iran, Arabię Saudyjską, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Kuwejt, Egipt, Algierię, Maroko i Tunezję. Państwami ważnym dla Polski jest Irak oraz Libia⁵⁸. Rozwijane są stosunki polityczne, gospodarcze oraz społeczno-kulturalne. Strategia uznaje, że Polska jest mało znanym państwem w regionie, dlatego ważną kwestią jest jej promocja. Jednak działania dyplomacji kulturalnej skupiają się głównie na Europie Zachodniej.

Raport *Od wymiany kulturalnej do nowej inteligentnej siły. Promocja Polski przez kulturę* pod redakcją Pawła Potorczyńskiego powstał na zlecenie MKiDN. Raport ten najściślej dotyczy opisywanego w niniejszej pracy tematu, choć używa rów-

⁵⁵ E. Łabno-Fałęcka, *Kreowanie obrazu Polski w świecie – zagraniczna polityka kulturalna*, [w:] *Kreowanie obrazu Polski w świecie*, red. A. Kukliński, K. Pawłowska, Nowy Sącz 1999, s. 182.

⁵⁶ *Strategia...*, s. 30.

⁵⁷ A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, *op. cit.*, s. 167.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 31.

no nazwy dyplomacja kulturalna, jak i promocja Polski przez kulturę. Opisuje, czym jest dyplomacja kulturalna, polską strukturę organizacyjną, narzędzia promocji, przedstawia rekomendacje, ale i podejmuje kwestię geopolityki. Wyznacza główne kierunki zainteresowania polskiej polityki zagranicznej, co pokrywa się z kierowaniem działań dyplomacji kulturalnej. W raporcie zauważa się jednak, że coraz więcej projektów kierowanych jest do regionów nieleżących w centrum zainteresowania polskiego rządu, jak Ameryka Środkowa i Południowa oraz Bliski Wschód. Projekty te są realizowane często z programu IAM pt. *Kultura polska na świecie*.

Działania na Bliskim Wschodzie związane są m.in. z projektami realizowanymi w ramach Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego. Współpraca z Izraelem została zintensyfikowana po realizacji Sezonu Polskiego w tym kraju na przełomie 2008 i 2009 r. Aktywność w rejonie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej została wzmocniona przez prowadzoną od 2008 r. współpracę z Fundacją im. A. Lindh. Realizowane są także projekty składające się na program Europejskiego Roku Dialogu Międzykulturowego (główni realizatorzy: NCK i MCK w Krakowie). Co więcej, także współpraca w ramach Trójkąta Weimarskiego przewiduje inicjatywy dotyczące regionu bliskowschodniego⁵⁹. Temat promocji Polski, jej polityki kulturalnej oraz założeń polityki zagranicznej wobec Bliskiego Wschodu podejmuje także opracowanie, *Priorytety polskiej polityki zagranicznej 2012–2016*⁶⁰, skąd warto przytoczyć:

Ważne są także pozaeuropejskie regiony świata, zwłaszcza te w najbliższym sąsiedztwie Europy. Polska jest aktywna w obliczu przemian zachodzących na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej. Służąc wzorcami transformacyjnymi, Polska wspiera przemiany modernizacyjne i demokratyzacyjne w Tunezji, Egipcie i Libii. Polska będzie nadal wspierać działania społeczności międzynarodowej zmierzające do kompleksowego rozwiązania konfliktu izraelsko-arabskiego w oparciu o ideę współistnienia obok siebie dwóch państw (*two-state solution*), zaakceptowaną przez obie strony konfliktu i popartą przez członków Kwartetu Bliskowschodniego⁶¹.

Umowy o współpracy kulturalnej

Część działań promujących Polskę, także z zakresu dyplomacji kulturalnej oparta jest na umowach o współpracy kulturalnej zawartych pomiędzy poszczególnymi państwami. Polska zawarła około dziewięćdziesięciu takich umów, z prawie wszystkimi krajami europejskimi i z wieloma państwami spoza Europy będącymi ważnymi partnerami. Podpisywane także są programy wykonawcze będące instrumentem realizacji tych umów. Większość umów dotyczy współpracy między instytucjami kultury oraz placówkami naukowymi, wymiany wystaw, publikacji, artystów czy rozwoju kontaktów między młodzieżą kraju. W oparciu o programy wykonawcze Polska organizuje za granicą prezentacje kultury np. Dni Polskie, tak-

⁵⁹ *Od wymiany kulturalnej...*, s. 59.

⁶⁰ *Priorytety...*, s. 2.

⁶¹ *Ibidem*, s. 20.

że druga strona przygotowuje takie projekty w Polsce⁶². Przed 1989 r. podpisano 13 umów z następującymi krajami: Egipt, Irak, Algieria, Tunezja, Afganistan, Sudan, Iran, Maroko, Jemen, Syria, Libia, Jordania, Kuwejt. Po 1989 r. z sześcioma krajami, w tym odnowiona umowa z Egiptem oraz nowe z Turcją, Izraelem, ZEA, Arabią Saudyjską, Maroko. Kraje z którymi nie ma podpisanych umów to Bahrajn, Liban, Mauretania, Oman⁶³.

Działalność placówek dyplomatycznych oraz wizyty studyjne

Przedstawicielstwami Polski za granicą są ambasady i to one działają w wielu sferach – od politycznej, gospodarczej po kulturalną po to, by nawiązywać i utrzymywać przyjazne stosunki z państwem przyjmującym. Strony internetowe ambasad informują o wydarzeniach kulturalnych oraz często prowadzą kalendarz takich wydarzeń, choć nie zawsze na bieżąco aktualizowany. Strony mają często trzy wersje językowe: polską, angielską/francuską i arabską/hebrajską/perską. Wydarzenia kulturalne są różnie wyeksponowane, czasem znajdują się w oddzielnej zakładce, czasami umieszczane są w ogólnej kronice wydarzeń. Niektóre placówki redagują biuletyny, które można pobrać w pliku pdf. Często znaleźć można specjalne zakładki o Polonii w danym kraju, stowarzyszeniach przyjaźni, np. polsko-jordańskiej, polskiej pomocy rozwojowej, takich wydarzeniach, jak Rok Chopinowski czy badaniach archeologicznych. Strony zawierają także podstawowe wiadomości o Polsce, o hymnie, fladze, godle. Na stronie głównej umieszczonych jest także wiele linków do stron polskich instytucji i wydarzeń⁶⁴.

Ambasady we współpracy z innymi instytucjami, jak IAM czy MSZ organizują także większe przedsięwzięcia kulturalne, jak dni czy sezony polskie. W połowie września 2005 r. odbyły się Dni Kultury Polskiej w Algierii przygotowane przez IAM, w programie których znalazło się dwadzieścia sześć wydarzeń artystycznych. W ramach koncertów muzykę popową reprezentowała Kayah, a klasyczną Ewa Pobłocka, Affabre Concinui, Kapela ze Wsi Warszawa, zespół smyczkowy The String. Wystawy prezentowały polski plakat, fotografię oraz ukazały „Polską drogę do wolności – Solidarność”. Przegląd filmowy to ukazanie dorobku Krzysztofa Kieślowskiego z udziałem gwiazdy polskiego kina aktora Zbigniewa Zamachowskiego. Polską literaturę przybliżył w czasie konferencji i spotkań autorskich Antoni Libera – jeden z najważniejszych pisarzy współczesnej Polski. Czytelnicy w Algierii poznali też dorobek Witolda Gombrowicza w czasie konferencji i wystawy w Bibliotece Narodowej w Algierze⁶⁵.

W ramach zasady wzajemności zorganizowano w listopadzie tego samego roku Dni Kultury Algierskiej w Polsce. Impreza była finansowana ze środków

⁶² M. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 123–124.

⁶³ Opracowane na podstawie: *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator...*

⁶⁴ Opracowane na podstawie wybranych stron internetowych ambasad RP.

⁶⁵ IAM, *Dni kultury polskiej w Algierii*, www.culture.pl/kalendarz-pelna-tresc/-/eo_event_asset_publisher/L6vx/content/dni-kultury-polskiej-w-algierii [10.09.2012].

Ministerstw Kultury Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Ludowo-Demokratycznej Algierii, a realizowana przez Instytut im. Adama Mickiewicza i Departament Współpracy i Wymiany w Algierii⁶⁶.

W dniach 25–31 maja 2007 r. odbyły się Dni Kultury Polskiej w Maroku. Zorganizowano wystawy ceramiki, plakatu współczesnego oraz archeologii. Odbył się koncert fortepianowy oraz wystąpił zespół Zakopower oraz Kayah. Dni były organizowane pod hasłem „Polska tak bliska”⁶⁷.

Sezon Polski w Izraelu był priorytetowym przedsięwzięciem Instytutu Adama Mickiewicza. Głównymi założeniami Sezonu Polskiego w Izraelu 2008–2009 były: ukazanie szerokiego spektrum polskiej kultury współczesnej, spotkanie dwóch nowoczesnych społeczeństw i kultur, wszechstronne ukazanie różnorodnych elementów wspólnego dziedzictwa i współczesnych związków Polski i Izraela oraz zbudowanie stałych kontaktów artystycznych pomiędzy środowiskami twórczymi obu krajów. Sezon realizowany był nie jako wydarzenie jednorazowe, ale przedsięwzięcie otwierające przestrzeń wspólnej wymiany idei twórczych, ustanawiające stałą współpracę między instytucjami kulturalnymi Polski i Izraela. Zasadą tworzenia programu sezonu był dialog pomiędzy przedstawicielami polskich i izraelskich instytucji kultury i środowisk twórczych⁶⁸.

W Izraelu działa także jedyny na Bliskim Wschodzie Instytut Polski. Przekaz, jaki stara się upowszechniać w Izraelu, odnosi się z jednej strony do wyjątkowej spuścizny dziedzictwa Żydów polskich i polsko-żydowskiej historii, z drugiej zaś pokazuje, że współczesna polska rzeczywistość jest o wiele lepsza niż jej obraz za granicą. Dlatego niezwykle ważna jest organizacja wizyt studyjnych do Polski przedstawicieli środowisk opiniotwórczych – dziennikarzy, nauczycieli, szefów instytucji kultury bądź kuratorów. Instytut kładzie nacisk na tzw. alternatywną wymianę młodzieży – alternatywną wobec masowych, szkolnych wyjazdów młodych Izraelczyków do Polski, na program których składa się wyłącznie zwiedzanie byłych hitlerowskich obozów zagłady i innych miejsc związanych z Holocaustem. W 2014 r. do programu takich wycieczek dodano zwiedzanie Muzeum Historii Żydów Polskich w Warszawie. IP w Tel Awiwie stara się inicjować i wspierać bezpośrednią współpracę szkół średnich i wyższych, przyjmując za punkt wyjścia wspólne zainteresowania młodych ludzi: taniec, teatr, wzornictwo, sztuki wizualne⁶⁹. W 2011 r. działalność Instytutu Polskiego odnosiła się także do wydarzeń międzynarodowych, takich jak polska prezydencja w Radzie UE, choć w Izraelu, jako kraju nienależącym do Unii, działania nawiązujące do prezydencji miały jedynie charakter wspierający⁷⁰.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Sezon polski w Izraelu*, portal społeczności żydowskiej, www.jewish.org.pl/index.php/pl/izrael-mainmenu-61/644-sezon-polski-w-izraelu.html [10.09.2012].

⁶⁹ MSZ, *Instytuty Polskie. Kultura jako język dialogu*, 2011, s. 52, www.msz.gov.pl/files/docs/dyplomacja_publiczna/instytutypolskie_projekty_2011.pdf [10.09.2012].

⁷⁰ *Ibidem*, s. 52–53.

Na poziomie ministerialnym i rządowym najważniejszą formą promocji są wizyty studyjne. Najczęściej wizyty studyjne dotyczą spraw politycznych i gospodarczych, jednak Polskę i kraje bliskowschodnie także interesują rozmowy w dziedzinie kultury i nauki. W delegacje na Bliski Wschód udają się przedstawiciele wielu resortów zajmujących się gospodarką, obroną, handlem, zdrowiem, sportem, szkolnictwem wyższym oraz kulturą. Innym ze sposobów promowania kraju są także wizyty na najwyższym szczeblu prezydenta, premiera czy ministra spraw zagranicznych. Od początku lat 90. najczęstszymi kierunkami wybieranymi przez polskich delegatów były Izrael, Arabia Saudyjska, Iran, Irak, Kuwejt i Egipt. Liczba wzajemnych wizyt z tymi państwami licząc od czasu transformacji ustrojowej Polski sięga od trzydziestu do pięćdziesięciu spotkań⁷¹.

Polonia na Bliskim Wschodzie

Za granicą, także na Bliskim Wschodzie działają organizacje i stowarzyszenia polonijne, które za jeden ze swoich celów uznają szerzenie wiedzy o kulturze polskiej. Według danych statystycznych, głównymi kierunkami migracji Polaków do państw bliskowschodnich są: Izrael, ZEA, Turcja, Liban, Egipt, Syria, Tunezja i Maroko⁷². Warto zwrócić uwagę na działania kulturalne Polonii. Te osoby, stowarzyszenia często chcą zachować styczność z polską kulturą i tradycjami, w tym celu organizują spotkania i inne imprezy kulturalne. Jest to kolejny sposób prowadzenia dyplomacji kulturalnej, od człowieka do człowieka. Podobnie, mówi się, że o kraju najlepiej świadczy zachowanie turystów udających się w różne strony świata, którzy stają się czasowymi „ambasadorami” swojej ojczyzny. Polonia ma o tyle łatwiejsze zadanie, że zamieszkuje dane miejsce przez dłuższy czas, poznała obcą kulturę, ale i chce pamiętać o swojej, a nawet ją pokazać. Oto przykłady działalności Polonii z kilku krajów.

Od 1995 r. działa na terenie Egiptu organizacja zarejestrowana przez egipskie Ministerstwo Spraw Socjalnych jako Związek Rodzin Polsko-Egipskich. Jest to organizacja, która prowadzi intensywną działalność. Zarząd spotyka się regularnie raz w tygodniu, aby opracować w szczegółach plany wszelkich imprez organizowanych dla Polonii.

Powstają też długoterminowe projekty. Związek Rodzin Polsko-Egipskich dąży do uzyskania własnej siedziby i powołania Domu Polskiego, który byłby miejscem promującym kulturę, sztukę. Pełniłby również funkcję edukacyjną jako centrum nauki języka polskiego. Mógłby również pełnić funkcję promocyjną i lobbystyczną w środowiskach biznesu, a tym samym stanowić zaplecze i wsparcie dla działalności Ambasady RP w Kairze.

Ważną sprawą jest również nawiązanie i utrzymywanie stałego kontaktu z organizacjami polonijnymi w tym rejonie świata, co sprzyjałoby szerszej wy-

⁷¹ Opracowane na podstawie *Stosunki dyplomatyczne Polski...*

⁷² *Polska diaspora na świecie (dane szacunkowe na 2007 rok)*, www.archiwum.wspolnotapolska.org.pl/index.php?id=pwko00 [12.09.2012].

mianie kulturalnej oraz zachowaniu tożsamości narodowej oraz promocji kraju i dialogu międzykulturowego⁷³.

W Egipcie wydawane jest od 1995 r. pismo polonijne „Polonez. Magazyn Polonijny”. Od 1996 r. pismo jest redagowane przez Małgorzatę Malewską-Malek, najpierw jako organ Związku Rodzin Polsko-Egipskich, a potem wydawane nakładem Wydziału Konsularnego Ambasady Polskiej w Kairze. Pismo porusza tematykę społeczną, kulturalną, religijną, polityczną i towarzyską⁷⁴. Magazyn niestety wydawany jest tylko w języku polskim. Jednak ambasada w Kairze przygotowuje także biuletyn w języku angielskim z najważniejszymi informacjami dotyczącymi Polski, m.in. o prezydencji w Radzie UE⁷⁵.

W Tunezji nie ma oficjalnie zarejestrowanej organizacji polonijnej, pomimo wielokrotnych starań czynionych przez środowisko polskie oraz Ambasadę RP. Działa natomiast Rada Rodziców przy Szkolnym Punkcie Konsultacyjnym (SPK) w Tunisie. Pewną lukę w tym zakresie wypełnia także Stowarzyszenie Absolwentów Polskich Uczelni, które jednak ze względu na rosnącą średnią wieku jego członków pełni już marginalną rolę. Polki, żony Tunezyjczyków, które głównie tworzą Polonię w tym państwie, spotykają się co tydzień w siedzibie SPK, a od czasu przeniesienia ambasady do nowej siedziby, urządzane są spotkania polonijne w salonie Ambasady RP⁷⁶.

Przez wiele lat mieszkający w Libanie Polacy nie mieli możliwości kontaktowania się między sobą ze względu na trwającą w latach 1976–1990 wojnę domową. Poza tym niechętny stosunek do miejscowej Polonii wykazywały komunistyczne władze PRL. Sytuacja zmieniła się dopiero na początku lat 90. W 1991 r. powstał Klub Polski, przekształcony w następnym roku w Stowarzyszenie Wspólnota Polska w Libanie. Głównym celem działalności tej organizacji jest podtrzymywanie tradycji, kultury i języka ojczystego, jak również zachowanie świadomości polskiego pochodzenia u dzieci urodzonych w tym kraju. Wspólnota Polska sprawuje także opiekę nad miejscami pamięci narodowej oraz propaguje kulturę polską wśród Libańczyków. W 1992 r. rozpoczęła działalność prowadzona przez to stowarzyszenie Szkoła Kultury i Języka Polskiego. W marcu 1997 r. ukazał się pierwszy numer miesięcznika „Polskie Cedry”⁷⁷.

⁷³ Związek Rodzin Polsko-Egipskich, *O nas. Długoterminowe plany rozwoju*, www.zrp-e.com/?page_id=1040 [12.09.2012].

⁷⁴ Ambasada RP w Kairze, „Polonez. Magazyn dla Polonii w Egipcie”, www.kair.polemb.net/gallery/polonez/71/Polonez%20nr%2071.pdf [12.09.2012].

⁷⁵ Ambasada RP w Kairze, *Newsletter*, www.kair.polemb.net/files/Newsletter/Newsletter%20no%202%20January%202012.pdf [12.09.2012].

⁷⁶ Ambasada RP w Tunisie, *Polacy w Tunezji*, www.tunis.polemb.net/?document=198 [12.09.2012].

⁷⁷ „Polskie Cedry”, *Kim jesteśmy*, www.polskiecedry.com/polskiecedry [12.09.2012].

Polskie doświadczenie transformacji ustroju jako produkt eksportowy

Jednym z nowszych projektów dyplomacji kulturalnej jest współpraca polskiego MSZ z mediami arabskimi. Większe zaangażowanie Polski w sprawy bliskowschodnie, jest wynikiem zauważenia możliwości, jakie daje doświadczenie transformacji ustrojowej, które może być przekazane zainteresowanym krajom Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Taką możliwość zauważono w *Priorytetach polskiej polityki zagranicznej 2012–2016*, choć decyzja o emisji programów o Polsce w katarskiej Al-Jazeera została podjęta już podczas wizyty ministra Radosława Sikorskiego w Katarze w 2011 r. Ustalono wówczas, że Al-Jazeera będzie promować w krajach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu doświadczenia polskiej transformacji, jako źródło wiedzy i inspiracji dla ruchów demokratycznych⁷⁸.

Warto przyrzeć się bliżej temu projektowi. Polska to pierwszy kraj, któremu stacja poświęciła cały cykl filmów dokumentalnych. Osiem półgodzinnych odcinków przedstawiło najnowszą historię Polski i teraźniejszość, pokojową transformację ustrojową, konstytucję RP, rozliczenia z poprzednim ustrojem, rolę prasy w wprowadzaniu demokracji oraz wywiad z Lechem Wałęsą. Cykl powstał podczas wizyt dziennikarzy Al-Jazeera w Polsce w 2011 r. i pokazany był tylko w języku arabskim. Lech Wałęsa był także gościem honorowym konferencji organizowanej przez stację w drugiej połowie 2012 r. oraz konferencji Arabskiego Instytutu Praw Człowieka w Tunezji⁷⁹.

Projekt rozbudowano o stronę internetową na portalu Al-Jazeera dostępną także tylko po arabsku pod adresem: www.aljazeera.net/coverage/pages/d5956354-5906-4637-bda0-3a6f80b8076f. Jest to aplikacja, dzięki której można dowiedzieć się o historii Polski do II wojny światowej, rządzie komunistycznym i początkach opozycji, latach oporu, transformacji demokratycznej, o ważnych osobistościach oraz przeczytać wywiad z Lechem Wałęsą. Pojawiły się także linki do artykułów Al-Jazeera pokazujących obecne działania Polski, spotkania i rozmowy o transformacji i demokracji. Strona spotkała się z przychylnymi komentarzami arabskich internautów ujawniającymi sporą wiedzę na temat Polski⁸⁰.

Wydano też broszurę, *Poland: How we built democratic state*, w języku arabskim, a jednym z priorytetowych działań dotyczących regionu Bliskiego Wschodu, według raportu *Dyplomacja publiczna 2012*, było prowadzenie dialogu polsko-żydowskiego oraz wsparcie demokratyzacji w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie. Podkreśla się też rolę spotkań z przedstawicielami mediów, samorządów oraz organizacji pozarządowych z regionu. Ważną rolę w prowadzeniu

⁷⁸ Biuro Rzecznika Prasowego MSZ, *Cykl programów o Polsce dla świata arabskiego efektem współpracy MSZ z telewizją Al Jazeera*, 18.03.2012, www.ms.gov.pl/Cykl,programow,o,Pol-sce,dla,swiata,arabskiego,efektem,wspolpracy,MSZ,z,telewizja,Al,Jazeera,50277.html [10.09.2012].

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Al-Jazeera, *Bulanda...tadžriba tahriir*, www.aljazeera.net/coverage/pages/d5956354-5906-4637-bda0-3a6f80b8076f [10.09.2012].

dialogu zajmują organizacje pozarządowe i tworzone przez nie projekty współpracy międzynarodowej⁸¹.

Pomoc w przekazywaniu doświadczeń transformacyjnych będzie udana tylko wtedy, kiedy strona będzie oczekiwała takiego wsparcia. Wydaje się jednak, że nowe władze Tunezji i Egiptu są zainteresowane zbieraniem doświadczeń zmian ustrojowych państw Europy Środkowo-Wschodniej. Polska posiada instrumenty, które mogą jej ułatwić zaistnienie na Bliskim Wschodzie i są nimi właśnie doświadczenia transformacyjne. Byłyby one dobrym produktem eksportowym, stanowiącym początek intensywniejszej współpracy Polski z państwami bliskowschodnimi.

Także Mistrzostwa Europy w piłce nożnej Euro 2012 były okazją do promocji Polski. Piłka nożna jest bardzo popularna w krajach arabskich i dlatego zespół Al-Jazeera, który transmitował mecze z Polski liczył około 200 osób. Stacja oprócz rozgrywek, pokazywała inne tematy dotyczące Polski i Ukrainy, m.in. pokazano dworek w Żelazowej Woli, gdzie mieszkał Fryderyk Chopin⁸². Producent, Abderahman Enouiri, podkreślał, że jest to szansa na promocję kraju: „Staramy się pokazać, jak żyją Polacy, czym się interesują, co im doskwiera. [...] Oglądają nas setki milionów ludzi”⁸³.

Działalność organizacji pozarządowych i innych instytucji

W Polsce działają instytucje publiczne, pozarządowe i naukowe, które w swoich statutach podejmują się prowadzenia dialogu między Polską a państwami Bliskiego Wschodu, pokazania kultury i zwyczajów tego regionu, przekazania wiedzy o zmianie ustroju, demokratyzacji. Rola Non-Governmental Organizations (NGO) w ostatnich latach wzrosła i realizują one wiele projektów w krajach bliskowschodnich, głównie skupiając się na wymianie idei, jak np. społeczeństwo obywatelskie czy na kształtowaniu postaw i umiejętności komunikacji.

Program *Dialogu Euro-Arabskiego* powstał w oparciu o raport Jacques’a Delorsa oraz ustaleń 46. sesji Międzynarodowej Konferencji Edukacyjnej w Genewie z 2001 r. Polski Komitet ds. UNESCO wspólnie ze Stowarzyszeniem Arabia.pl rozpoczął w 2005 r. realizację programu warsztatów edukacyjnych dla polskich Szkół Stowarzyszonych UNESCO stopnia ponadpodstawowego. Program nosił nazwę *W kręgu kultury islamu*, a jego celem była modyfikacja negatywnych stereotypów kulturowych i religijnych rozpowszechnionych wśród młodzieży, po-

⁸¹ Opracowanie na podstawie: Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej MSZ, *Dyplomacja publiczna 2012. Raport 2012*, www.msz.gov.pl/resource/019d6590-c271-4462-9f3d-09cd5410795b:JCR [24.11.2014].

⁸² G. Szymanik, *Akhbaar al Euro, czyli wiadomości z Euro*, „Gazeta Wyborcza”, 17.06.2012, www.wyborcza.pl/duzyformat/1,127291,11928043,Akhbaar_al_Euro_czyli_wiadomosci_z_Euro.html [10.09.2012].

⁸³ Polskie Radio, *Promocja Polski w Al-Dżazirze: oglądają nas miliony*, 09.06.2012, www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/621365,Promocja-Polski-w-AlDzazirze-ogladaja-nas-miliony [10.09.2012].

przez zapoznanie jej z religią i kulturą muzułmańską⁸⁴. Polska Fundacja Międzynarodowej Współpracy na rzecz Rozwoju „Wiedzieć Jak” jako fundacja Skarbu Państwa, została powołana w 2001 r. z inicjatywy Prezydenta RP. Celem Fundacji było udzielanie pomocy krajom w okresie transformacji w kierunku gospodarki rynkowej i prywatnej przedsiębiorczości oraz wspomaganie ich rozwoju gospodarczego, społecznego i politycznego⁸⁵. Fundacja w 2005 r. zawiesiła działalność, jednak później ją wznowiono. Wydaje się, że pewien wpływ na taką decyzję mogły mieć wydarzenia Arabskiej Wiosny, a na pewno poszerzyły one zakres geograficznego zainteresowania fundacji. Obecnie dwa z czterech głównych projektów dotyczyły świata arabskiego: Program *Polska–Tunezja – wsparcie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*, jest realizowany z włoskich środków bezzwrotnej pomocy zagranicznej pozostających w dyspozycji Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej. *Wsparcie demokracji 2012* jest drugim programem obejmującym niektóre państwa bliskowschodnie, finansowanym w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2012 r.

Wspominaną już fundacja, działającą głównie w regionie eurośroziemno-morskim, jest Fundacja im. Anny Lindh. Jej zadaniem jest wspieranie najszerzej rozumianej wymiany kulturalnej i intelektualnej poprzez tworzenie wspólnych projektów, z udziałem dziennikarzy i młodych ludzi reprezentujących ten region, patronowanie wybranym wydarzeniom oraz promowanie osiągnięcia Procesu barcelońskiego. Postulowane są także działania na rzecz mobilności artystów i ludzi kultury, promocji idei społeczeństwa obywatelskiego, poszanowania zasad demokracji, praw człowieka i równości dostępu do kultury⁸⁶. Fundacja działa w oparciu o sieci narodowe, skupiające wszelkie instytucje i organizacje zainteresowane współpracą. W Polsce jest to ponad 100 podmiotów, a organem koordynującym jest MCK w Krakowie. Fundacja realizuje wiele projektów⁸⁷.

Mobilność młodych

Wszelkie działania powiązane z edukacją, współpracą naukową, także przynoszą pozytywne efekty na rzecz dialogu międzykulturowego. Zaliczyć tu można politykę stypendialną, wymianę młodzieży, współpracę instytucji naukowych, warsztaty, szkolenia, konferencje oraz kursy języka polskiego.

⁸⁴ Polski Komitet ds. UNESCO, *Dialog euro-arabski*, www.unesco.pl/kultura/dialog-miedzykulturowy/dialog-euro-arabski [12.09.2012].

⁸⁵ Polska Fundacja Międzynarodowej Współpracy na rzecz Rozwoju „Wiedzieć Jak”, www.solidarityfund.pl/pl/polska-tunezja/o-projekcie-2 [12.09.2012].

⁸⁶ Fundacja im. Anny Lindh, *Informacje ogólne*, www.alfpolska.org/informacje-ogolne.html [12.09.2012].

⁸⁷ Fundacja im. Anny Lindh, *Projekty sieci*, www.alfpolska.org/projekty-sieci.html#konkurs2012 [12.09.2012].

W Europie popularnym programem stypendialnym jest Erasmus. Bierze w nim udział obecnie około 4 tysięcy uczelni z krajów uczestniczących w programie. Ze stypendium Erasmusa skorzystało do tej pory ponad dwa miliony studentów, około 240 tysięcy nauczycieli akademickich i około 20 tysięcy innych pracowników uczelni. Erasmus rozszerza swoje wpływy szybciej niż Unia Europejska, włączając w swe działania kraje kandydujące do UE dużo wcześniej, niż stają się one pełnoprawnymi państwami członkowskimi, czego przykładem może być Turcja⁸⁸. Stypendia dla studentów i pracowników naukowych przyznaje także Biuro Uznawalności Wykształcenia i Wymiany Międzynarodowej, gdzie znaleźć można stypendia do wielu krajów świata, w Europie, Azji i Afryce (Turcja, Tunezja, Egipt, Iran, Izrael) oraz w obu Amerykach⁸⁹.

Stypendia i wymiana młodzieży czy naukowców może nie przekładają się bezpośrednio na polityczną chęć promowania kraju, lecz umożliwiają dialog, współpracę, tworzenie nowych projektów i promocję kraju bezpośrednio przez jego mieszkańców, a nie poprzez filtr strategii politycznej. Takie doświadczenie będzie też najbardziej rzeczywiste i ciekawe dla obywateli państw przyjmujących.

Podsumowanie

Powyżej wymieniono tylko niektóre działania i projekty polskiej dyplomacji kulturalnej na Bliskim Wschodzie. Działania dyplomacji kulturalnej, której rozwój i sukces był związany z przystąpieniem Polski do UE, warto przenieść w dalsze regiony, jak Bliski Wschód.

Pozytywnym faktem jest to, że Polska ma wiele do zaoferowania w tym regionie w ramach przekazywania doświadczeń transformacji ustroju i na tym powinno budować się działania dyplomacji kulturalnej. Jest to nowy wymiar stosunków Polski z Bliskim Wschodem. Polska ma w tym zakresie duże doświadczenie oparte na sukcesie, jaki osiągnęła przez ostatnie 25 lat. Polski rząd zauważył ten potencjał i podjął się współpracy z nowymi władzami m.in. Tunezji, Egiptu oraz ze stacją telewizyjną Al-Jazeera jako medium mającym dotrzeć do widzów i opowiedzieć o Polsce.

Artykuł dowodzi, że przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, włączenie się w struktury, działalność międzynarodową i wspólnie prowadzone projekty przekształcił obraz Polski na Bliskim Wschodzie. Widoczna jest zwiększona rola Polski na arenie międzynarodowej, także w omawianym regionie. Wzmocniony został także obraz Polski kreowany tak, by pokazać że jest to kraj sukcesu, który przez ostatnie 25 lat zmienił nie tylko ustrój polityczny, ale i społeczeństwo. Współpraca polskich instytucji rządowych i pozarządowych w ramach Partnerstwa Eurośródziemnomorskiego umożliwia dotarcie do regionu bliskowschodniego nowymi kanałami i metodami, włączając się

⁸⁸ *Statystyki*, www.erasmus.org.pl/odnosniki-podstawowe/statystyki [20.05.2012].

⁸⁹ BUWiWM, *Oferta stypendialna*, www.buwiwm.edu.pl/wym/intro.htm [20.05.2012].

m.in. w dialog międzykulturowy. Polska dyplomacja kulturalna nie jest już tylko prowadzona przez instytucje rządowe, ambasady, Instytut Adama Mickiewicza, Instytuty Polskie. Do tego grona, na wzór działalności Unii Europejskiej, dołączają instytucje pozarządowe, naukowcy, studenci i zwykli turyści.

Dyplomacja kulturalna, kiedy jest umiejętnie stosowana, posiada wyjątkową zdolność do wpływania na jednostki, grupy oraz społeczności różnych kultur i narodów. Jej działanie można opisać jako reakcję łańcuchową. Pozytywne, przyjazne treści, które trafiły do kilku osób, najprawdopodobniej zostaną przekazane dalej. Swoją sukces dyplomacja kulturalna zawdzięcza neutralnej sferze, jaką jest kultura, która najczęściej przywodzi dobre skojarzenia, często wzmacnia ciekawość. Jest to dobry grunt do dialogu i poznania się, czego najlepszym rezultatem może być wzajemne zrozumienie dwóch różnych grup, państw, regionów, kultur. Dyplomacja kulturalna jest narzędziem polityki zagranicznej państwa i łączy się z wieloma dziedzinami. Właściwe jej zastosowanie przynosi zysk w polityce, ekonomii lub w tym, jak dany kraj jest postrzegany, czy też jak silna jest jego marka narodowa. Jest to tzw. *soft power*, czyli siła przeciwstawiana sile militarnej, a korzystanie z niej zależy od preferencji, tradycji danego państwa⁹⁰.

Dyplomacja kulturalna czerpie również coraz więcej z dialogu międzykulturowego, a mniej działań z pogranicza „kultury wysokiej” – koncertów, pokazów filmów organizowanych przez państwowe placówki zagraniczne dla wąskiego grona odbiorców skupionego przy ambasadach. Stawia się teraz na kontakt ludzi, społeczności, instytucji poprzez pokazywanie jak ludzie żyją, mówienie o doświadczeniach, tworzenie wspólnych projektów. Relacje międzynarodowe nie są już jedynie tworzone poprzez organy państwowe i zagraniczne placówki, tym samym nie tylko do nich należy budowanie wizerunku i promowanie kultury. Nowe instrumenty komunikacji, dostępność transportu i zwiększona ilość podróży do innych państw umożliwiają, ale i wymagają promowania i opowiadania o swoim kraju, poznania innych. Nie chodzi już jedynie o zaznaczenie pozycji państwa na mapie geopolitycznej, chodzi o wzajemne zrozumienie ludzi, wymianę idei, komunikację i budowanie nowego typu społeczeństw na świecie. Jest to nowy wymiar dyplomacji kulturalnej, której efekt jest teraz korzystny dla większej liczby aktorów międzynarodowych, nie tylko dla samego państwa.

Polish cultural diplomacy in the Middle East after 2003

The article shows a new dimension of Polish relations with the Middle Eastern countries as well as new ways of providing a cultural diplomacy. Subsequent parts are: Middle East in Polish foreign policy, the concept of cultural diplomacy, cultural diplomacy in Polish foreign policy, Polish cultural diplomacy in the Middle East.

Article shows the different activities of cultural diplomacy starting from its traditional tools to the latest ideas. It shows the change in the perception of cultural diplomacy, as well as their main actors and channels to reach the audience. In addition, underlined is a breakthrough in relations be-

⁹⁰ C. Schneider, *The Unrealized Potential of Cultural Diplomacy: "Best Practices" and What Could Be, If Only...*, „The Journal of Arts Management, Law, and Society” 2009, Vol. 39, No. 4, s. 265, www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10632920903449027#.VHOUsmcVH6g [17.09.2012].

tween the Poland and region of the Middle East – a change in the perception and the ability to build a strategy of a foreign policy based on the transferring the experience of system transformation. Thesis about new dimension of polish cultural diplomacy in the Middle East shows following results: now Poland has something to offer to the Middle East that is the experience in transformation of political system; also with the accession to the European Union, it's structures, programs, politics Poland gained more channels to promote it's culture; cultural diplomacy reaches more wide groups of society, more actors are taking part in cultural diplomacy which causes that not only governmental institutions are responsible for intercultural dialog.

Key words: cultural diplomacy, Middle East, Poland, foreign policy